

ցազանցը վրայ դնել, կէս մ'ալ աւել-
ցնենք ըսելու՝ երբեմն իրեն ուզել չէր
տար գործադրելու . բայց դարձեալ
ամէն կրթի գեղեցկութիւն կը փայլի
իր ողբերգութեանցը մէջ : Ասոնք և
ասոնց նման ուրիշ գերազանց յատկու-
թիւններ սեփական կնիքն են Ալֆիէ-
րեայ թատրերգական երկասիրութեցը .
և ուրիշ ողբերգութեաց հետ բաղդատե-
լու ատենը լաւ կ'իմանանք Ալֆիէ-
րեայ բարձրութիւնը, և կը զարմանանք
թէ իր ողբերգութեանց մէջ ինչպէս
ամէն բան ողբերգական վախճանին կը
դիմէ, ինչպիսի բացատրութիւն կը-
րից, ինչ ողբերգական ոճ . և թէ նոյն
իսկ իր անձնական կարծիքն ալ ողբեր-
գութեան մէջ դնելը՝ մեծ հանճարոյ
գործք է : (Բայց դարձեալ վերջապէս
այս կ'ըսենք՝ որ թէպէտ Ալֆիէրի չու-
զեց Ռազլիացու հետեւիլ, թէպէտ
մերժեց ու նզովեց հետեւողութեան
ամենայն կարծիք, թէպէտ հաստատ
միտքը դրաւ թէ ինքը նոր ողբերգու-
թիւն մը հնարեց, և այնպէս հրատա-
րակեց, ի վերայ այս ամենայնի առանց
իր գիտնալուն՝ գաղղիական ողբերգու-
թեան ձևին վրայ ըրաւ իր ողբերգա-
կան ընթացքն ու անով վարուեցաւ .
բայց այս ողբերգութեան կերպը գի-
տեն ընթերցողք թէ ինչպիսի մեծա-
մեծ գեղեցկութիւններ ունի :

(ԿԸ ԸՅՐՈՒՆԾՎՈՒՒՆ)

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բոսաբանական պարտեզ : (Տես երես 45)

Ինչուան հիմա այս երկու հատուա-
ծով բոսաբանական պարտեզներու ըս-
կիզնն ու յառաջագիմութիւնը նկարա-
գրեցինք . հիմա քիչ մը աւելի էական
բանի վրայ խօսքերնիս պիտի դարձը-
նենք, այսինքն այս տեսակ պարտեզ-
ներուն կարգաւորութեանը վրայ պիտի
խօսինք, որ պարզ պատմական բան մը

չըլլալով՝ յայտնի է թէ աւելի մտա-
դրութիւն կը պահանջէ օգտակար ըլ-
լալու համար : Բայց թերեւս հոս դառ-
նան մեզի ըսեն ոմանք, որ դեռ ազգեր-
նուս հիմնական վիճակին համար չէ
այսպիսի բաներու վրայ խօսիլ, որ Ալ-
րոպացուց պէս կը թեալ ազգերուն մէջ
ալ շատ ատեն չէ որ մտած է : Այո .
այդպէս է . շատ իրաւունք ունին այդ
ըսողները՝ թէ որ մենք հաստատ մըտ-
քերնիս դրած ըլլայինք որ ազգերնուս
մէջ մէկէն ի մէկ հիմա կրնան բուսա-
բանական պարտեզներ հաստատուիլ :
Բայց ասանկ չէ . Ռազմավիպին դիտ-
մունքն է՝ ցուցնել իր սիրելի ազգայ-
նոցը թէ Ալրոպացիք իրենց յառաջա-
գիմութեան ճամբուն մէջ՝ այս տեսակ
բաներու վրայ ալ մասնաւոր խնամք կը
տանին, և կը ջանան իրենց ազգին ան-
հատներուն անոնց ախորժակին զանա-
զանութեանը համեմատ այն ամէն աս-
պարէզները բանալ, որ գիտութեանց
ո և իցէ մէկ ճիւղին յառաջեցուցիչ են .
ասով կ'իմացուի թէ ազգին լուսաւորու-
թեանը համար՝ ամէն կողմէն աշխա-
տելու է, ու ամէն ուսումնական բան
յարգի սեպելով՝ պէտք է ետեւէն իյ-
նալ . որով և այս տեսակ հաստուածնե-
րը ազգային յառաջագիմութեան ապա-
զայ սերմունք մը կ'ըլլան : Ինչինք հի-
մա բուսաբանական պարտեզներու նը-
կարագրութեանը :

Բոսաբանական պարտեզները իրեք
մեծ դաս կրնան բաժնուիլ՝ իրենց ամէն
մէկուն մասնաւոր որոշած վախճանին
նայելով . Ա . դասէն են այն բոսաբա-
նական պարտեզները, որ բոսաբանու-
թեան դասատուութեանը համար սահ-
մանուած են . Բ . անոնք որ բուսոց ծա-
նօթութեան յառաջագիմութեանը հա-
մար սահմանեալ են՝ գիտուններու ծա-
ռայելով . Գ . անոնք՝ ուր այն տեսակ
բուսոց մշակութիւնը կը զարգանայ,
որ մեր բազմաթիւ պիտոյիցը կարօ-
տութիւնը կը լեցնեն : Ասոնցմէ ե-
տեւ կրնաս ըսել նաև այն պարտեզնե-
րը, որ պարզ զուարճութեան համար
սահմանուած են, և կամ որոնց մէջի

մշակուած բոյսերը ծախուելու համար են . սակայն այս ետքի երկու վախճաններս երկրորդական են՝ բուսաբանական պարտէզներու գլխաւոր վախճանին նայելով : Բուսաբանական պարտէզներէն ոմանք մի և նոյն ժամանակի մէջ նաև այս երկրորդական վախճաններուն ալ կը ծառայեն . սակայն այս պիտի պարտիզի մը գէթ մէկ գլխաւոր մասը վերոյիշեալ իրեք վախճաններէն մէկուն համար սահմանուած պէտք է ըլլայ . այնպէս որ այս իրեքին վրայ խօսելով՝ բուսաբանական պարտէզ մը դարձնելու համար հարկաւոր եղած ամէն գիտելիքներու վրայ խօսած կ'ըլլանք : Բայց ալ լաւ յաջողցնելու համար՝ գլխաւորապէս պէտք է լաւ ըմբռնեն դիտած վախճանդ ու այս վախճանին հասնելու համար ամէն կարելի միջոցները՝ ի գործ դնես :

Բուսաբանութեան ուսումը գլխաւոր ու առաջին պատճառն եղաւ հասարակաց պարտէզներուն հաստատուելուն , և ինչուան այսօրուան օրս ալ ասոնց աւելի ընդհանուր ու գլխաւոր վախճանը այս է : Տարակոյս չկայ որ բուսաբանութեան նախնական սկզբբունքը սակաւաթիւ տունկերով ալ կրնայ մարդ սորվիլ , բայց այսու ամենայնիւ անկարելի է ընդհանուր գիտութեանը վրայ ճիշդ գաղափար մը տալ՝ թէ որ ուսանողաց աչքին առջևը զանազան տեսակ տունկեր չդրուին . անոր համար առաջին հոգալու բանն է որ բուսոց գրեթէ ամէն ազգը և ասոնց մէջէն ալ կարելի եղածին չափ բազմաթիւ ցեղերը՝ գտնուի պարտիզին մէջ : Բաց ասկէց նաև հաւաքելու է հոն , և այն ամէն տեսակ բոյսերը , որոնց կազմուածքին կերպը զարմանալի երևոյթներ կը պատճառեն և որոնց վրայ անկարելի է այս գիտութեան ընթացքին մէջ յիշատակութիւն մը չընել . օրինակի համար այսպիսի բուսոց կարգէն է պատկառուկը , և այլն : Բ . Բու-

լոր այն տեսակ բոյսերը , որոնք արուեստից , բժշկականութեան ու տնական տնտեսութեան մէջ շատ գործածական են . օրինակի համար թէյ , քափուր¹ , իահուէ , կինամոմոն² , և այլն : Բայց վերջին տեսութեանս նայելով բուսոց ընտրութիւնը՝ սորվեցուցած ուսմանցդ տարբերութենէն կը կախուի . անոր համար յայտնի է որ բժշկականութեան դպրոցի մը պարտէզը կարելի եղածին չափ բժշկականութեան վերաբերեալ տունկեր պիտի ունենայ , երկրագործութեան դպրոց մը՝ այն ուսման վերաբերեալ բոյսեր , և այլն :

Բուսոց ընտրութիւնը իւրաքանչիւր ուսման վախճանէն կախուած ըլլալով՝ դասաւորութիւնն ալ ըստ այնմ պէտք է ըլլայ : Բնէն բանէ աւելի հարկաւոր է այսպիսի պարտիզի մը մէջ բոյսերը բնական ոճով մը դասաւորել , այսինքն իրենց իրարու նմանութեան աստիճանին կարգաւ , որպէս զի ուսանողք դիւրաւ ինքիրեննուն կարենան վարժիլ այս նմանակցութիւնները ճանչնալու և միանգամայն բոյսերուն իրարմէ ունեցած ամենաքիչ տարբերութիւնը . ասով նաև բոլոր իրենց կենացը մէջն ալ տեսակ մը տեղական յիշողութեան օգնութեամբը դիւրաւ որ և իցէ ատեն բուսոց իրարու հետ ունեցած կապակցութիւններէն անոնց յատկութիւնները կը յիշեն . բաց ասկէց նոր սորվող աշակերտաց համար ալ շատ օգտակար է այս կերպս , որովհետեւ ասով աւելի դիւրաւ կը սորվին բուսոց անուանակոչութիւնն ու անոնց կազմուածքին վարդապետութիւնը . վասն զի ծանօթագոյններէն և նմանագոյններէն հետզհետէ անզգալի կերպով և քիչ աշխատութեամբ ամենէն աւելի օտար բոյսերու կը տեղեկանան . որով այսպիսի պարտէզ մը կենդանի գիրք մը կ'ըլլայ ամէն մէկուն համար , ուսկից իւրաքանչիւր ոք իր ըրած ջանքին համեմատ՝ յուսացածէն աւելի կրնայ օգտուիլ :

Բայց ոճով դասաւորելէն ետքը բոյ-

1 Բուսաբանութեան մէջ ազգ բառը՝ ցեղ անունէն աւելի ընդհանուր է , ինչպէս լեզուին նիւթական նշանակութիւնն ալ կը ցուցնէ :

1 Իտ . Canfora . ՏՃ . Բէսֆօրի :

2 Իտ . Cannella . ՏՃ . Թարւին :

սերը՝ ամէն մէկուն զիմացը պէտք է զատ զատ իրենց բուսաբանական անուանակոչութիւնը ամենայն հաւատարիմ ճշդութեամբ գրելու զնել . ապա թէ ոչ ամէն եղած ջանք պարապր կ'ելլէ՝ թէ որ պարտիզին մէջ գտնուած բուսոց անուանակոչութիւնը ճիշդ չըլլայ, որովհետեւ ասիկայ բուսաբանութեան մէջ սորվելու հարկաւորագոյն մասերուն մէջ գրեթէ առաջինն է կրը նանք ըսել :

Այս կերպ նիւթական կարգաւորութիւն տալէն ետքը պարտիզին, բաւական չէ որ միայն դասատուութեան ատենը պարտէզն ուսանողաց առջևը բաց ըլլայ, որովհետեւ այս միջոցը՝ սորվելու համար միայն պարզ սկիզբն ու պատրաստութիւնն է . իսկ բուն ուսմունք սորվիլը այն ատեն կ'ըլլայ, երբ ուսանողը ինքն իրեն մնացած բնութեան հետ միայն խորհրդածելով՝ անոր գաղտ

նիքներուն խելք կը հասցնէ : Այս կանոնս ամէն ուսմանց համար ալ է . հանձար մը ոչ երբեք պարզ դասախոսութեամբ մը կրնայ գոհ ըլլալ . ոչ երբեք ցամաք դասախոսութեան մը հանձար մը ծնած է, թէ որ դաս առնողը ետքէն վրան առանձին մտածած չըլլայ ու այն լսածները իրեն սեփականած . ուր ընդ հակառակն առանձնութիւնն ու խոկումը միշտ ծներ են այն հանձարները, որ իրաւամբք բոլոր աշխարհքիս զարմանքը իրենց գրաւեր են ամէն ժամանակ . վասն զի ինքիրեն զբաղելով մարդ նոյն բանին վրայ՝ ոչ միայն սորվելիքները կը տպաւորուին մտքին մէջ, այլ և իր հանձարը այսպիսի մտաց աշխատութիւններէն զօրանալով՝ երթալով կը զարգանայ ու կը սկսի բոլորովին նոր մտածութիւններ ծնանիլ :

(ԿԸ ՀԱՐՈՒՆԵՎՈՒՒ)

Հ Ն Ա Ւ Օ Ս ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Հանապարհորդութիւն Պողիկտետի 'ի Հոմ :

ԹՈՒՂԹ Դ. — Շարունակութիւն : (Տես երես 47)

Հատին լեզուն ատենաբանի մը բերանը՝ վսեմ, քաղու, սահուն ու կարուկ է : Քիչ խօսքով շատ իմաստ կը բացատրէ, մանաւանդ իր առաւելութիւնն այս է՝ որ ըսածէն աւելի բան կը հասկըցնէ . բայց մեր լեզուին անուշութիւնը, վայելչութիւնն ու ներգաշնակութիւնը չունի : Այբուբենին ամենէն գոհարահանքին տառերն են՝ որ աւելի կը գործածուին բառերուն բաղադրութեան կամ վերջաւորութեան մէջ, մանաւանդ այն բառերուն, որոնք խօսքին այլ և այլ մասունքը իրարու հետ կը կապեն : Այս բառերս գրեթէ բոլորն ալ սովորականէն աւելի խտութիւն մը ունին, և մեծ արուեստ ու միանգամայն մեծ ուշադրութիւն կը պահանջուի անախորժ հնչմունք չգործածելու և պարզութեան հետ վայելուչ ոճ միացնելու համար : Իրենց մատենագիրները մեծ առաւելութիւն մը ունին քան զատենաբանները . որովհետեւ կրթութեամբ ու ջանքով կրնան իրենց պարբերութեանց գերազանց ներգաշնակութիւն մը տալ, ուր ընդհակառակն ատենաբանը ժամանակին կարճութենէն օտարութեամբ հազիւ թէ շարագրութեան խիստ կանոններուն կրնայ ուշ զնել : Յոյն լեզուին մէջ մեկը ներգաշնակ գրող ըլլալու համար՝ բաւական է որ ճիշդ ըլլայ . ընդհակառակն

լատինի մէջ մտադրութեամբ շարունակ ջանալու է :

Մեր լեզուին մասնաւոր գեղեցկութիւն մը տուողն ալ իրեն բազմութիւն երկբարբառներն են : Ասոնցմով հնչմունքը աւելի փափուկ ու ընդարձակ է . ուր ընդհակառակն լատին լեզուին հրնչմունքը աւելի համառօտ, հաստատուն և ուժով, միով բանիւ՝ աւելի զօրաւոր ու յանգուզն բաներու կը յարմարի, քան թէ փափուկ ու թեթեւ բանի : Մեր լեզուին համեմատութեամբ ունեցած պակասութիւններովը հանգերձ՝ անկարելի է ժխտել որ լատիններէն մեծ հանձարներու բերանը գերազանց գեղեցկութիւններ չառնէ : Ո՛ւր թողունք որ նոյն իսկ ամենէն խելձ լեզուն ալ հանձարաւոր մարդու մը գրչին տակ՝ կրնայ ամենէն կատարեալն ըլլալ . ինչուան այս ալ ըսեմ՝ թէ չկայ լեզու մը, որ մասնաւոր պարագայից մէջ ուրիշ ամէն լեզուները չգերազանցէ :

Լատիններէն լեզուն չգիտցողի մը համար մեծ անպատշաճութիւն մըն է այնպիսի բառերու զեղչումը, զորոնք հռոմայեցիէ մը զատ ամէն մարդ խօսքը հասկըցուելու համար հարկաւոր կը սեպէ . ասկից է այն մթութիւնը, համանունութիւնը, ու ամենապարզ բաներու վրայ անդադար հակաճառութիւնները : Եւ մանաւանդ կը մեղադրուին